
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥नल॥

॥१॥ च मं प

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुसिद्धेश्वरानंदो॥थश्रीसिद्धेश्वर्यं वाग्शक्तिश्चरणकमलेभ्यो नमद्भक्ति॥ जयतिगिरिसुतायाः कामसंतापवाहिन्युरसिरसनिषेकश्चांदनश्चंद्रमौलिः॥ तदनुचविजयंतेकीर्तिभाजांकवीनांमसकृदमृतविंदुस्यंदिनोवाग्विलासाः॥ १॥ जयतिमधुसहायः सर्वसंसारवल्लीजननजठरकंदः कोपिकंदर्पदेवः॥ तदनुपुनरपांगोत्संगसंचारितांगंजयतितरुणयोषिल्लोचनानांविलासः॥ २॥ अगाधांतःपरिस्पंदिविबुधानंदमंदिरं॥ वंदेरसांतरप्रौढंस्रोतःसारस्वतंवहत्॥ ३॥ प्रसन्नाःकांतिहारिण्योनानाश्लेषविचक्षणाः॥ भवंतिकस्यचित्पुण्यैर्मुखेवाचोगृहेस्त्रियः॥ ४॥ किंकवेस्तस्यकाव्येनकिंकांडेनधनुष्मतः॥ परस्यहृदयेलग्नंनघूर्णयतियच्छिरः॥ ५॥ अप्रगल्भाः पदन्यासेजननीरागहेतवः॥ संत्येकेबहुलालापाः कवयोबालकाइवा॥ ६॥ अक्षमालापवृत्तिज्ञाकुशासनपरिग्रहा॥ ब्राह्मीवदौर्जनीसंसद्वंदनीयासमेखला॥ ७॥ रोहणंसूक्तरत्नानांवंदेवृंदंविपश्चितां॥ यन्मध्यपतितोनीचः काचोप्युच्चैर्मणीयते॥ ८॥

॥१॥

अत्रिजातस्ययामूर्त्तिः शशिनः सज्जनस्येनेच॥ कसावैरात्रिजातस्यतमसोदुर्जनस्यच॥१०॥
चिश्चितंसारसः कोपिनकुलीनःसमेमतिः॥ सर्वथासुरसंबंधंकाव्यंयोनाभिनंदति॥११॥
सदूषणापिनिर्दोषासखरापिसुकोमला॥ नमस्तस्यैकृतायेनरम्यारामायणीकथा॥१२॥
व्यासः क्षमाभृतांश्रेष्ठोबंधः सरिमवानिव॥ सदृगोगेहिदृशीयेनभवेविस्तारिभारती॥१३॥
कर्णांतविभ्रमभ्रांतकृष्णार्जुनविलोचना॥ करोतिकस्यनल्हादंकथाकांतेवभारती॥१४॥
शाश्वद्बाणद्वितीयेननमदाकारधारिणा॥ धनुषेवगुणाढ्येननिःशेषोरंजितोजनः॥१५॥
इत्थंकाव्यकथाकंथाकरसैरेषांकवीनाममीविद्वांसःपरिपूर्णकर्णहृदयाःकुंभाःपयो
भिर्यथा॥१६॥ वाचोवाच्यविवेकविक्लवधियामीदृग्विधामोदृणंलभ्यंतेककिलाकोवेद्रा
मथवासर्वंसहाःसूरय॥१६॥ वाचःकाठिण्यमायांतिभंगःश्लेषविशेषतः॥ नोद्वेग
स्तत्रकर्त्तव्योयस्मान्नैकरसःकविः॥१७॥ काव्यस्यापिफलस्यापिकोमलस्येतरस्यच॥
बंधछायाविशेषेणरसोप्यन्यादृशोभवेत्॥१८॥ अस्तिसमस्तमुनिमनुजवृंदवृंदारकवं
दनीयपादारविंदस्यभगवतोविधेर्विश्वव्यापिव्यापारापारवश्यया॥ दवतीर्णस्यसंसारेचक्रे

॥नल॥

क्रतुक्रियाकांडशौंडस्य शांडिल्यनाम्नः महर्षेर्वंशः श्रूयते च ॥१९॥ श्रवणोचितताश्चंदनपल्लवा
दूर्वांतककेचिदनूचानाः शुचयः ॥ ससवाचः विरंचिवर्चसो र्चीयाचारा ब्रह्मवादिनो ब्राह्मणाः ॥२०॥
॥२॥ पुण्यजनाननचेलंकापुरुषाः ससूत्राश्च न चयेलं पटाः प्रस्त्रिद्धश्च न चयेलं पाकाः कामवर्षाश्च न
चयेलं घनाः सन्मार्गस्य ॥ नववयसोपि न चयेलं बालंकाः महाभारतिकाश्च न चयेरंगोपज्ञीविनः
सेविता स्मरसो न चयेर भयान्विताः ॥२१॥ किं बहुना ॥ जानंति हि गुणान्वक्तुं तद्विधा एव तादृशां ॥
वेत्ति विश्वंभरा भारं गिरीणां गरिमाश्रयं ॥२२॥ तेषां वंशे विशुद्धयशसां श्रीधरस्याग्रजो भूत्
क्षेमादित्यः स्वमतिविकसद्वेदविद्याविवेकः ॥ उत्कल्लोलं दिशि दिशि जनाः कीर्तिपीयूषासिं
धुं यस्याद्यापि श्रवणपुटकैः कुण्डिलाक्षाः पिबंति ॥२३॥ तेस्तोपात्तगुणैर्येन न विलोकायस्तिका
पितं ॥ तस्मादस्ति सुतो जातो जाड्यपात्रं त्रिविक्रमः ॥२४॥ सोहं हसायितुं मोहाद्कः पंगुर्यथेच्छ
ति ॥ मंदधीस्तद्वदिच्छामि कविवृंदारकायितुं ॥२५॥ भंगश्लेषकथाबंधदुष्करं कुर्वता मया ॥
दुर्गस्तरी तु माबद्धो बाकुभ्यां भंभसांपतिः ॥२६॥ कुसुकुलगहेरालापरः क्रियंते दुर्मुखे सुखं ॥
जानाति हि पुनः सम्यक् कविरेव कवेः श्रमं ॥२७॥ संगता सरसार्थेन रम्या मरुचिराश्रया ॥ नंद ॥२॥

मोघानमालेव मुस्थैरालोभ्यतां कथा ॥ २८ ॥ उदात्तनायकोपेता गुणवद्वृत्तमुक्तिका । नवंपुष्पस्रग्वहारय
ष्टि स्वकेन न ध्रियते स्वहृदि ॥ २९ ॥ अस्ति समस्तविश्वंभराभोगभास्वत्कुलामलीलायमानः समानः
सेव्यतया नाकलोकस्य ग्राम्यकविकथाप्रबंधइव नीरसस्य मनोहरः भूमुइव भारतालंकारभूतः
कांताकुचमंडलस्पर्शइव वाग्मणीः सर्वविषयाणां अनधीतव्याकरणइव दृष्टप्रकृतिनिपातोप
सर्गलोपवर्णविकारः पशुपतिजटाबंधइव विकसितकमलकुवयोलेच्छलितबकुलरजः पु
ञ्जपिंजरितराजहंसावतंसया प्रचुरचलच्चकोरचक्रवाककारइव मंडलीमंडितलीलया भगीर
थभूपालकीर्तिपताकया स्वर्गागमनसोपानवीथीयमानरिंगतरंगया गंगया पुण्यजनैः प्लावि
तचंद्रभागालंकृतैकदेशः श्रसारः सकलसंसारस्य द्वारण्यः पुण्यकारिणां आरामो रामणीया
कदलीवनस्य धाम धर्मस्य इंसंपदां आश्रयः श्रेयसां आकारः साधुव्यवहाराणां आचार्यभव
नमार्गमर्यादोपदेशानां आर्यावर्तो नाम देशः ॥ यस्मिन्ननवरत धर्मकार्योपदेशोपशांतसम
स्ताधिव्याधिव्यात्तिकाराः पुरुषायुषजीविन्यः सकलसंसारसुखभाजः प्रजाः ॥ तथाहि गकु
ष्टयोगोगांधिकापणेषु रुद्धमरुद्धिर्वन नृगिषु गलग्रहो मत्स्येषु ग्रहसंक्रांतिर्ज्योतिःशास्त्रेषु भ

स्फोटप्रयोगा वैय्याकरणेषु संनिपातस्तालेषु [illegible]

तविकारवादः सांख्येषु क्षयस्तिथिषु गुरुलघुवृद्धिर्वनभूमिषु गलग्रहो पत्स्येषु गंडमालापर्वतभूमि
षु शृंखलसंबंधश्चंडिकायतनेषु ॥ दृश्यते ॥ नप्रजासु ॥ यत्रच तुरंगोपशोभि सांसंग्रामाइव ग्रामा
तुंगसकलभवनाः सर्वत्र नागइव नगरप्रदेशाः सदाचरणमंडनानि नूपुराणीव पुराणि सद
नभोग्याः प्रभंजनाइव जनाः श्रियालपनसाराणि यौवनानीव वनानि विटपिता ॥ हितोपदेशिका
इव वाटिकाः निवृत्तिस्थानानि सुकलत्राणीव इक्षुक्षेत्राणि अलाविलक्षणाः पशुपुरुषाइव
ग्रामण्यः तडागाः कुपितकपिकुलाकुलितलंकेश्वरकिंकराइव भग्नकुंभकर्णघनस्वापाः
कूपाः पीवरोधसः सरितइव गावः सतीव्रतापशोषाः सूर्यसुतपद्मइव कुलस्त्रियः ॥ यत्रच मन
नोहारी सारसद्वंद्वास्तत्पुरुषेण द्विगुणोधिष्ठिताः कादंबरीगंधवंधाद्वंद्व बहुव्रयमानव
कुंभी हयः केदाराः ॥ किं बहुना ॥ नास्ति सा नगरी रम्या न वापी न पयोधराः ॥ दृश्यते नैव
यत्र स्त्री न वापी न पयोधराः ॥ २९ ॥ भवंति फाल्गुने मासे वृक्षशाखा विपल्लवाः ॥ जायंते न
तु लोकस्य कदापि च विपल्लवाः ॥ ३० ॥ यत्र च सौराज्यरंजितमनसः सकलसमृद्धिवर्धि

तमहोत्सवपरंपरारंभनिर्भराः सततमकुलीनं कुलीनाः प्राप्तविमानमप्राप्तविमानाः कतिपयवसु
विराजितमनेकवसवः समुपहसंति स्म स्वर्गवासिनं जनं जनाः ॥ कथं च स स्वर्गो न्यक्क्रियते ॥ य
त्र च गृहे गौर्यः स्त्रियः महेश्वराः लोकाः हरयः पदे पदे धनदाः संति लोकपालाः केवलं सुने
राधिपो राजा न विनायकः कोऽपि यत्र च लक्ष्मीसंबंधः कलिकोपक्रमश्च पादपेषु न च पुरुषेषु
यत्र च रंभैकवार्त्तापरमहिमोपधातश्च तु हिनाचलस्थलीषु श्रूयते प्रजासु नयश्च नीति
मत्पुरुषाधिष्ठितोऽप्यनीतिः सबटोऽप्यबटः संकुलाकारूपयुतोऽप्यगलरूपश्लोगः ॥ यत्र गुरुव्य
तिक्रमं नक्षत्रराडेव मात्राकलहं लेखशालिकाः मित्रोदयद्वेषमूलकाः अगस्त्यत्यागं कोकि
लाः बंधुजीवघातं च ग्रीष्मदिवसाः कुर्वंति ॥ किं बहुना ॥ देवापुण्ये तमो दृष्टाः कस्यासो नग्नि
यो भवेत् ॥ युक्तो नु क्तो द्वासं युक्ते यौ जनैरिषयोजने ॥ ३१॥ तस्य विषयस्य मध्ये निषधो
नामास्ति जनपदमथितः ॥ तत्र पुरी पुरुषोत्तमनिवासयोग्यास्ति निषेधेति ॥ ३२॥
जननीति मुदितं मनसा सततं सुखाभिनाकृतानंदा ॥ सा नगरी नगतनया गौरीव म

॥ ४ ॥

नो हरा भाति ॥३३॥ यस्यां श्वभ्रंलिहनीलमणीन्द्रशालशिखरसहस्रैः स्रस्ता भुजालग्नाल्लग्ना
दूर्वांकुरग्राससलालसाः स्खलंतः खेदयंति मध्यंदिने सारथिं रविरथतुरंगमाः ॥ यस्यां च स्फ
टिकमणिशिलानिबद्धभवनप्रांगणगतासु संचरद्गृहिणीचरणालक्तकपादपंक्तिषु
निपतंति निर्मलसलिलाभ्यंतरतरत्तरुणारुणकमलाकांक्षया मुग्धमधुपपटलानि यस्यां च
विविधमणिविनिर्मितवासभवनमध्यभित्तिषु स्वच्छासु स्वां छायामवलोकयंतः कृतपरस्त्रीशं
काः कथमपि प्रासादनीयंते प्रियैः प्रियतमाः ॥ यस्यां च देवकुलालंकारभूताः स्वर्गा इव मार्गाः सततदिव्य ६
भपाः सुवसनाः सागरा इव नागराः ॥ समन्तचारणान्विता नानीवभवनानि सुरसनान्विताः स्वर्गभूपा इ
व कूपाः ॥ अधिकंधरो दृष्टा मुद्भासयंतो हारा इव वि[illegible]साराः ॥ यस्यां बकुलक्षपाः सुधावंतोऽत
र्दृश्यते प्रचुरप्राणदाः बहिश्च वारणेन्द्राः सुशोभितरंगाः समालोकयंते नःसंगीतकुशलाः ब
लिश्च क्रीडाकमलदीर्घिकाः बहुधान्यनिरूत्याः कथमपि गम्यते ततः पण्यस्त्रियो बहिश्च क्षेत्रभूम
यः ॥ नानाशुकविभूषणाः शोभंते ततः सभाः बहिश्च सहकारवनराजयः ॥ सो ः सेगंधिकप्रस

॥ ४ ॥

७ न हृदयेषु क्रूरप्रयोगो गीतातविद्येषु न व्यवहारेषु वृत्तिकेलवे व्याकरणेषु न स्वामिभक्येषु स्थानकामे ७

राः ज्ञयं ते तर्द्विपणयो बहिश्च सलिलाशयाः ॥ किं बहुना ॥ भूपयो बहिरंतश्च नानारामोपशोभिताः ॥ कु
र्वंति सर्वदा यत्र विचित्रवयसा मुदं ॥ ३४ ॥ यस्यां च भक्तिभाजो देवतायतनेषु देवतासु संनिधाना द्रष्टुं
ते हसुचवणिकजनाः ॥ अस्वस्तावधानाः कचिग्रोष्ठीषु कवयो विलोकयंते सूक्ष्मस्थानेषु च चूतकारकाः
कांतारागप्रियाः करिणो राजद्वारेषु संचरंति वेश्यागणेषु च भुजंगाः यस्यां च वेतुरु दाधिवेष्टु विराजि
तसकलधराचक्रचूडामणौ मणिकर्मनिर्मितहर्म्यैरस्य तया सुरपतिपुरीपराभवकारिण्यं ॥ अव्य
यीभावो व्याकर्णोपसर्गेषु न धनिनां धनेषु दानविछित्तिसन्मा घ्यक्तकरिकपोलमंडलेषु न स्यानगृहेषु
भोगभंगो भुजंगेषु न विलासिलोकेषु स्नेहक्षयो रजनिविरामविस्मृतप्रदीपपात्रेषु न प्रतिपन्नजे
दश्छिद्रेषु न सत्पुरुषेषु ॥ किं बहुना ॥ त्रिदिवपुरसमस्पर्धया भातियस्यां सुरसदनशिखाग्रेषु ध्वा
ग्रहयंथिनस्थाः ॥ नभसि पवनखेलसल्लवैरुच्छ्रसद्भिः परममिह वहंसो वैभवं वैजयंत्यः ॥ ३२ ॥
चारीसदा सदाचारसल्लासउज्ञनसेविता ॥ नगरी नगरी यस्यां संपदा साविवार्जिता ॥ ३३ ॥ तस्या
भुजा मासीन्निभुजे युगवलदलितसकलवैरिवृंदसुंदरी नेत्रनीलोत्पलगलद्बहुलबाष्पपूरप्लु
वमानप्रतापराजहंसः ॥ सकलजलनिधिवेलानिखातकीर्तिस्तंभभूषितभूवलयो वसुधराभो

॥नल॥

॥५॥

भोगइव बहुकुधारणक्षमः ॥ प्रासाद इव नवसुधाहरीरविरिवानेकधामाश्रयः ॥ दनुजलोक इव सदानव
स्त्रीजनस्य वसिष्ठ इव विश्वामित्रत्रासजनकः सुमेरुरिवजातेसंपत्तिः सुदिनाचल इव पुराणपक्षी रूप
रथी सहितः जनमेजय इव परीक्षित्तनयः परशुराम इव परशुभासितः राघव इव कालघुकोडभं
गरंजितजनका चिंतामणिः प्रणयिनां अग्रणीः संग्रामकारिणां आदर्शो दर्शनीयानां उपा
ध्यायो ध्ययनविदां आचार्यः शौर्यशालिनां उपदेशकः शस्त्रशास्त्रस्य परिवढो दृढप्रहारिणां
अग्रगण्यः पुण्यकारिणां अपश्चिमो विपश्चितां अपश्चात्साहसवतां ॥ अवरमश्चातुर्यवर्याणां अ
पर्यंतभूभाराधारस्तंभभूतभुजकांडकीलितसालभंगिकायमानविजयश्रीः श्रीवीरसेनसूनुः
समस्तजगत्प्रासादशिखरः शेखरीभूतकांतकीर्तिध्वजो राजा राज्यलक्ष्मीकरेणुकाचापलसंय
मनशृंखलः खलवृंदकंदलदावानलः ॥ नलः नाम ॥ यस्येंदुकुंदकुमुदकांतयः सकललोक
कर्णप्रियातिथयो गुणाः सततमेकब्रह्मांडसंपुटसंकीर्णनिवासव्यसनविषादिनः पुनरनेकब्र
ह्मांडकोटिघटनामभ्यर्थमाना इव भगवतो विश्वसृजः कमलसंभवस्य कर्णे लग्नाः स्वर्गलोकम व २
धिवसंति स्म ॥ यस्मिंश्च राजनि जनितनयनानंदे नंदति मेदिनी गीतेषु जातिसंस्कारः तालेषु ॥५॥

९

नानालयभंगाः नत्तेषु विषमकरणप्रयोगाः वाद्येषु दंडकरप्रहाराः पुण्यकर्मारंभेषु प्रबंधाः सारिद्यू
तेषु पाशप्रयोगाः पुष्पितकेतकीषु हस्तछेदाः न्यग्रोधपादपेषु पादकासनाः कंचुकमंडनेषु नेत्रविके
र्तनानि ॥ नप्रजानामासनू ॥ यश्चकोप्यमाहृदयएव लोकपालाः ॥ तथाहि ॥ अपूर्वो विधुपतिः अदं
डकरो धर्मराजः अजघन्यप्रचेता अनुत्तरो धनदः येनप्रचंडदोर्दंडमंडली विश्रांतविजयश्रियाश्र मंडल
वणोत्पलदलायमानमर्मीवनीमानलुंठकलोभचनेनपृथ्वीप्रिया च कामरूपधारिणी [illegible]ः सातेनु
ष भुकूला ॥ यस्याः सकलजनमनोहारि विद्रुकंपपृथुललाटमंडमंडलमभिलाषणीयकांतयः कुंतलाः
श्लाघनीयो नासिकाभागः बकुलवल्लीकः सरोमालिकालंकारश्च मध्यदेशः प्रकटितकामकोटिवि
लासः कांचिप्रदेशश्च ॥ किं बहुना यस्याः ॥ कुलागरुचंदनामोदवकुलकुचाभोगभूषण्याः न संती
वांगारंगेरमणीयतयानिरुपमानवायौवनश्री ॥ किंच ॥ अन्यएवनवावतारः संकोपि पुरुषोत्त
मः येनमीनरूपः इषितोवांगीकृतविश्वंभराभारोपि कूर्मः कृताभानवराहवपुषाः क्लेशेनपृ
न्च थ्वींवभारं नरसिंहेः समुच्छिन्नाहिरण्यकशिपुः नचेबालिराजबंधनाविधो वामनो दैन्यम
करोत नापिरामोलंकेश्वरश्रियमपाहरत बुधः कल्किकुलावतारी ॥ किंबहुना ॥ धन्यास्तेदिव

॥ नल ॥

सा: स एष समभूद्भूपालचूडामणिः लोकालोकगिरीन्द्रमुद्रितमहीविश्रान्तकीर्तिर्नलः ॥ लोका
स्तेपि चिरंतनाः सुकृतिनस्तद्वक्त्रपंकेरुहे ये विस्फारितनेत्रपत्रपुटकैर्लावण्यमास्वादितं ॥ २४ ॥
॥ ६ ॥ न२ ये कुंदद्युतयः समस्तभुवनैः कर्णावतंसीकृताः ये सर्वत्र नरा लोकयेव द्विरिवनेर्दिग्भिर्न्नयश्रि
त्रिताः ॥ यैर्वन्कुंदद्दि कम्पितैरपि वयं हर्षेणरोमांचिताः तेषां पार्थिवपुंगवः समहत्तासेको गुणानां नि
धिः ॥ २५ ॥ यस्य च ॥ युधिष्ठिरइव न ॥ कोचेदपार्थो वचनक्रमः मेरुमंडलामेवापायं मानसं
महानसमवसूयंकारसारं कर्मकार्मुकमिव सकोटिगुणं दानं दानवकुलमिव दृष्टवृषप
र्वोत्सवं राज्ञीवमित्रमरहितं सर्वदा हृदयं ॥ यस्य च परत्र हेलाभिरलोप्यपारिदारिकाः शांतनुत
नयोपि न कुरूपयस्कः किं वकुन्तास दाहं साकुलं विमन्नावसं प्रच्छलउज्ज्वलं भूभृन्नायोपि नोयाति य
स्य साम्यं हिमाचलः ॥ २६ ॥ न क्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतैर्युन्छान भोगैः खलु भोगभाजः ॥ सुआ
तरूपोपि नयाति यस्य समानतां कांचनकांचनाद्रिः ॥ २७ ॥ तस्यैव महीपतेः ॥ असिसमग्राप्तिस्तं
भः सकलश्रुतिशास्त्ररासत्ताक्षरमालिकामान्यमौषधपादपः पुण्यकर्मप्ररोहाणामाकारः
साधुव्यवहारग्रहाणां इंदुः पार्थिवनीतिज्योत्स्नायाः कंदः सकलकलांकुरकलापस्य आधारः ॥ ६ ॥

समस्तपुरुषगुणमणीनां आलानस्तंभः राजलक्ष्मीकरेणुकायाः सकलव्यापारपारावारनौकर्णधारः सुधांभो २
निधिडिंडीरपिंडपांडुरयशः कुमुदशायरखंडमंडितसकलसंसारसराः सकलरागीकृतसमस्तपार्थिवानुजीवि
जीवितसमः हृदयसमः शरीरमात्रभिन्नः द्वितीय इवास्य कुलक्रमायातः संक्रांतिदर्पणः सुखदुःख
योः स्वभावानुरक्तः शुचिः सत्यपूतवाक् कृतज्ञः ■ ब्राह्मणः शालंकायनसूनुः श्रुतिशीलो महामंत्री मित्रं च
मंत्री च सुहृत्क्षियश्च विधायः श्री इव गुणैः समानः बभूव भूपस्य सततस्य विप्रो विश्वंभराभारसहः ■
■ सहायः ॥ ३८ ॥ अस्मिन्ब्योपि च स्मवितापहारी स्त्रीयु कोपि प्रायशो वि■ प्रयुक्तः ॥ सद्वेषोपि द्वेषनिर्मुक्त
चित्तः को वा तादृक् दृश्यते श्रूयते वा ॥ ३९ ॥ अथ पार्थिवः स तस्मिन्नमात्ये परिजनपरिवृढे प्रौढे प्रेम्णि
निगूढमंत्रे मंत्रिणि तृणीकृतस्त्रैणविषयरसे सौराज्यरागजननेजननीयमानेजनस्य सर्वोपधाकार्य
शुद्धबुद्धौ निधाय राज्यप्राज्यचिंताभारं अभिनवयौवनगरिमरमणीये रम्परमणीजननहृदयप्रि
ये प्रियंगुभासि जितमदनमहसि अयहसितसुरासुरसौभाग्ययशसि विस्तापितसमस्तजनमन
सि लसल्लावण्यपुंजपराजितसमुद्रंभसि कांतिकराक्षिप्तचंद्रमसि वयसि वर्त्तमानो मानितमानिनी

जन सर्वस्वः स्वयमनवरतसकलसंसारसुखसंदोहमन्वभूत्॥ तथाहि॥ कदाचिदनुसन्नविषमरणभयः
गरुड इवाहितापकारी हरिवाहनविलासमकरोत्॥ कदाचिच्चंद्रमौलिरिव मदनबाणासनातिमुक्तकन्दर
संछादितायां पर्वतभुवि विजहार॥ कदाचिदच्युत इव द्विशिरकमलकरावगाहनोत्पन्नपुलकोरकि
ततनुः अनंतभोगभाक् सुखमतिष्ठत्॥ कदाचिन्नलिनीयोनिरिव ताजसभाचितूवस्थितः प्रजाव्या
पारमचिंतयत्॥ कदाचित्तु मयूर इव कांतोन्नमत्पयोधरमंडलीविलासेन हर्षमभजत्॥ कदाचिन्नक्ष म
त्रराशिरिवाश्विन्यासेनयासहितो मृगानुसारी बकुलाष्यवनमोर्गे बभ्राम॥ कदाचिदांजनेय इव अ
क्षाविनोदमन्वतिष्ठत्॥ कदाचिद्वानरेश्वर इव सुग्रीवः वैदेहीति भुवाणस्यालघुकाकुत्स्थस्यार्थि
नः प्रार्थनाक्रियां सफलयेतेति वानरपुंगवानादिदेश॥ कदाचिन्मकरकेतन इव सुग्रामार्गणान् वि म
धाय स्वस्यगुणं कर्णपूरीचकार कदाचिदंभोनिधिरिवोच्चैःस्तननाभिरम्याकृतानिमिष्यनयवि
भ्रमाः सकंदर्पाविलासिनीः सिषेवे॥ कदाचिद्दशरथ इव अयोध्यायां पुरि स्थितः सुमित्रोपेतः
रममाणरामभरथप्रेक्षणेन क्षणमाल्हादमन्वभूत्॥ एवमस्य सकलजीवलोकसुखसंतानमनुभवतः ॥७॥

यांति दिनानि॥ अथ कदाचिदुन्नमस्य पयोधरांतरपतत्धारावलीविराजिता: कमलदलकांतनयना: सुरचाप
चक्रवक्रभ्रुवो विधुनाभिमेखलालंकारधारिण्य: संजातानुरक्तहंसका: प्रौढकरेणुसंचारिण्य: कांतकच
रास्तिरस्कृतनृत्यांककोतिकलापोत्क्षमुखमंडला: सकलजगज्जेगीयमानगुणमिममनुरूपलावण्यराजि
राजितं राजानमवलोकयितुमिवावतरंति स्म वर्षा:॥ यत्र आकर्ण्य स्मरेणेव राज्यपटहंजीमूतनूत्नध्वनिं
नृसके कि कुटुंब कस्य दधतं मंद्रामंदं गक्रियां॥ उन्मीलन्नवनीलकंदलैर्व्याजेन रोमांचिता: हर्षेणेव समु दल
ध च्छ्रिता वसुमतीदध्रेंद्रशिलींध्रध्वजान्॥ ४०॥ अपिच॥ कर्णै: कर्णपुटायितैर्नवरसप्राग्भारविस्फारितै: शृण्वं
तो मधुरमंडलमिलन्मेघावली गर्जितं॥ आरवाप्रथ्यमानसोरभर भरभ्रांतालिपालिध्वजास्तोषेणैव व
ब वहंति पुष्पपुलकं धाराकदंबद्रुमा:॥ ४१॥ अथ क्रमेण नीरं नीरंजनी र्मुक्तं नीरजस्कं सुवस्तलं॥ जातं जाति
लतापुष्पगंधाढ्यं मधुपं वनं॥ ४२॥ अपिच॥ धुनकदंबकदंबकनि: पतन्नवपरागपरागममंथ
रा:॥ हृततुषारतुषारतिरागिणां प्रियतमामरुतो मरुतो वधु:॥ ४३॥ तत्र च॥ तिरस्कृततरणिस्विषि वि
गलद्वारिबिंदुभिर्वांतचातककृतृषि निर्वारणवारणवपुषि मानिनीमानग्रहग्रंथिमुषि जनितजवा

सकपुषिविरहिवधूविद्विषिवर्धितमंडूकखिंखिमुद्रितचंक्रमसिद्धिद्राणपंकजसरसि स्वाधीनप्रिय
प्रेयसि प्रोषितसकलहंसचयासिनघने सोंमहसि मेचकित सिनिःपतन्तीपरजसि स्फुटस्फुट
जरजःपुंजमिंजरितार्कदिग्भागभासि भासुरसुरचापचक्रभ्रमिमयूरसदकृतिमहिषवोकल्ल
त्तिविस्तरसरिति श्राद्धलहरितिविद्योतमानविद्युतिपुष्प्यत्कैतकीगंधपानमत्तमधुकृतिवहन्
मंदमेघं कररमकारो स्पष्टरूपाणोयं षितिप्रोद्भूतभूरुहि दरिद्रनिद्राद्रुहि सगर्वगोडुहि कदंब
स्तंबालंबितमधुलिहि मुदितमदनाट्टहासायमानकेदमुद्धिप मानजंबूफलश्यामलितवना न्त
तरुच्छित पांथसार्थशुचि श्रूयमाणममधुरमयूरवाचि विनिद्रकोशातकीशाखिनि यूथिकोल्लासारंग
रुजिनीडमार्गणाकुलबालिभुजि सांद्रेंद्रगोपयुजि च्योतत्तमालधारागृहसहस्रश्यामायमानद
शदिशि दिवापि श्रूयमाणरजनिशंकाकुलचक्रवाकचक्रकुशिखकटसंचाररुधिपच्छुवित
वीथिसंश्रावितजिष्णु क्षमापालयुधि क्षीणोत्सक्षुधि क्षीरसमुद्रनिस्त्राणबाणवाकुक्षिदिशि संधुरो
रजालिनि नवमातृकामालिनि कदंबभाजि भिक्षाक्षणक्षपितपरिव्राजि प्रांते

पतिमादिदेश ॥ भद्र मनुतमनुष्ठीयतां समादिश्यतां हतवैरिविपत्तयः पत्तयः पर्याणमनस्तुरंगाः स्तुरंगाः
सज्जंतां निजवेगविनिर्जितमातरिश्वानः श्वानः समारोप्यंतामपनीताहितांसूचिमुखपिनद्धत्यंतां विश्र
थितप्रोथियूथपाशाः इत्यथनेहिमंडलमिलन्मुकुलितकरकमलयुगलेन सेनापतिनायदाज्ञा
पयति देवः इत्यभिधाय त्वरया तथा कृते सति ॥ स्वयमपि ॥ निर्मांसं मंडले परिमितं मध्ये लघुं कर्णे मुख
श्रोस्कंधे वंधुरमप्रमाणमुरसि स्निग्धं च रोमासु गते ॥ पीनं पश्चिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधा
नं जवे राजा वाजिनमारुरोह सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥ ४७ ॥ आरुह्य च क्रमेण कृ॰ दंतिकर्प
टावनस्य मूर्ध्वैः दंडखंडपाणिभिः क्रूरकर्माचिताकारैः वागुरावाहिभिरनंतैः कृतांतदूतैरि
व पाशहस्तैः पापर्धिकैः अनुगम्यमानो दूरादुन्नमितकंधरैः स्तब्धोर्ध्वकर्णसंपुटैः अकांडोड्डी
नप्राणैरिव प्राणिभिराकर्ण्यमानहर्षितहयहेषारवः पवनकंपिततरुशाखाग्रपल्लवव्या
जेन दूरादेवोक्षिप्तहस्ताभिरुड्डीयमानशकुनिकुलकोलाहलच्छलेन भयाद्विवार्यमा
णइव वनदेवताभिः अनुस्वागतैः उन्मिषत्तरु पुष्पप्रकरमकरंदवृष्टिवर्षवाहिभिर्वनदि

॥१७॥

भोभिर्दिद्दवदहनतुर्दिविराहितमनस्तुदिजनितजेसुदिताषिच्छुछायानुच्छेदिनिच्छिन्नकुटीमध्य
वध्यमानबाजनिजातेजगज्जीविनिर्जीमूतसमये॥ कदाचिदनंभस्तिदिवसेमृगयावनपालकः प्रवि
श्यराजानंविज्ञापयामास॥ देव किंस्यादंजनपर्वतः स्फटिकयोर्द्वंदं दधद्दीर्घयोः अंभोमेदुरमेघ एव
किमुतश्लिष्यद्बलाकाद्वयः॥ मृत्युः किंनु करेणकुंजरद्वारिभ्रांतिसमुत्पादयन्दंष्ट्राद्वंद्वकरालकाल
वदनः कालः कुतोप्यागतः॥४४॥ भिंदन्कंदकदंबकंदलभरः स्निग्धप्रदेशान्भुवो भंजन्नंजन
शैलश्रृंगसदृशः फुल्लच्छतामंडयान्॥ मंदंमंदरलीलयासहचरीं मथ्नंश्च लीलासरः क्रोडः क्रीड
तिभीषयन्निव भवत्क्रीडावनेरक्षकान्॥४५॥ राजातुतदाकर्ण्य चिंतितवान्॥ अच्छच्छैः शुकपिच्छ
गुच्छहरितैः छन्नाः वनानां तास्तृणैः सेव्याः संप्रतिसांद्रचंदनकुलैः उत्तां वै सुमंडिताः॥ येषु स्फीरदि
पांडुपत्रवल्लपयः कल्लोलयं मानाकूवाताः वांति विनिर्मुक्तकघनस्कंधेलुवंतः वने॥४६॥
माघंतिन्वतेषु संप्रतिप्रार्थिनस्तत्पुण्यतेविहर्तुमित्येवधारयन्नाकुय बाकुकनामानसेनाप

क

तो

नाग्रद्राक्षिलोअर्धमिवोपपादयद्भिः उपरुध्यमानइवचनमारुतैः उन्निद्रसांद्रकुसुमकेस
रांकुरजालजटिलाभिः भयादुद्गतरोमांचप्रपंचाभिरिवोद्भ्रांतभृंगरवगद्गदरुदिते
नानिषिध्यमानइवचनवीरुद्भिः उद्भिन्नभास्वदमंदकंदलावलोकनेनानंद्यमानः श्वा
नुगतोप्यश्वानुगतः सगजमप्यगजेस दूनमासमाद। ततः केचिदुद्यतपरश्वधाः गण
पतयः केपि दृष्टसिंहिकासुतविक्रमाः शूलधराः केपि पाशपाणयः जंबूकादिकूपालाः केपि ह
रिमार्गानुसारिणो बलभद्राः केपि चक्रपाणयः मधुसूदनाः केपि द्विजागमनाशिनो नुरिणोरोद्राः
केपि उग्राहितानयो विप्रस्तोकाः केपि खंडितानेनाधम्रैरवालाः प्रभंजनाः केप्युत्खातदंतिदंत
मुष्टयो निस्त्रिंशाः तस्य पृथ्वीपतेः राकुलितश्वापदाः पदातयः वनं रुरुधुः ततश्च वनैः क्रियंते
न विकलभावनिकुंजाः कुंजराश्चध्रियंते नेकधारयापातिनः खड्गिनश्च आक्रिष्यंते कुर्जतः कोदं
डदंडकाश्च। विक्षिप्यंते शूराः शूरभाश्च भज्यंते तरवस्तरक्षवश्च क्षणेन पतंति पीवराः वरा

हाः सीदति दंतिनो विरसंति सालंकारं कवः। प्रकारेरेलंरेलंभयादारा हंति रोहिलाः शरसंघाताघातचू
॥१०॥ र्णिताः यांतिम हिंमहिषाः दुर्गसंश्रयंश्रयंति तरलितनेत्राश्चिक्रकाः त्वरिततरं तीचोपलंतोनभसि नि तरं
जजवविनिर्जिततुरंगास्तुकुरंगाः तत्रव्यतिकरे ॥ जातोकस्मिन्कुविस्मये किमिदमित्याकर्ण्यमानः सुरैः स
त्रासोत्क्षिप्तकर्णतालचलनादिद्गतिनः कंपयन् ॥ जंतूनांजनितज्वरः समृगयाकोलाहलः कोप्यभू
त् येन दंस्फुटतीव निर्भरभृतं ब्रह्मांडभांडोदरं ॥ ४८ ॥ राजाप्येकन्नेरप्रहारपातितमत्तमातंगः सर्व
न तो विहारि हरिहरिणद्वीपांबरवराहहरेलयाविचरन्नितस्ततः तरुणतरतमालमंजरीजालनीर ल
धूषितस्कंधकेसरमूर्ध्वस्तब्धकर्णसंपुटमभ्यर्चकायक्रुध्यंतमाघूर्णितघोणमनवरतकृतघनघोरघर्घरार
स वमुक्षिप्तपुच्छगुच्छमभिमुखमेकस्मिन्नतिसांद्रमुद्रमुस्तास्तंबकदंबभाजिपंकिलपल्वलप्रदेशे तपूर्वस्थूक
करं अपरमिव दवदहनदग्धाद्रिं अद्राक्षीत् ॥ दृष्ट्वाचरचितशरसंधानलाघवोराघवइवखलं केभ्यस्यतस्यो
परि परिणस्थविविधपत्रैः पत्रिभिरभ्यवर्षत ॥ तत्रव्यतिकरे ॥ किमयं पार्श्वेषु पूवनचतुरः किंनुन
पतिः नाराम्मुचन्नुच्चैः श्वलतरकराकृष्टधनुषा ॥ किमालोलः कोपरिहृतशरः शौर्यरसिकोनजानीमस्तेषा लः
कइतिनिपुणावर्ण्यतइति ॥ ४९ ॥ अजनिजनितक्षोभीमंडलोसाततपिकिमपिचलितशैलंद्वंद्वयुद्धतयोस्तत् ॥ स्खलित ॥१०॥

तुरगवेयोभिस्मये नैषयस्मिन्नहनि नृपतिरपि सौर्याश्वर्यसाक्षीव भूव ॥पु॥अ
थकथमपि नाथं सौथिपृथस्य जित्वा ज्वरितडंवविश्रालि सालसः सालमूलं॥
सुखमभ्युज्जनता राजा राजमानः श्रमोग्नः कर्णाकलिकपोलालोलनीलालकेन॥पु१ त
मेघवस्थितेश्रमंमुकुलितनयनारविंदं आंदोलयंत॥कुसुमितलतानुतरलयं नू
तः शिशिरशिशिरखंडजलनितांतवयंतः तरुवतांपल्लवनिवहानुस्पृहतांवहन्नि
र्झरजलशिशिरश्रीकराणकराणकरालयंतः कुरजवकुरमेस्त्रानि मकरंद
बिंदुमुचो मंदमानंदयाकोलकुरिकुरंगकंटीरवकिशोरं पृष्ठतः पृष्ठतः प्रधा
वितेपरितः परिजनेजनितविविधमृगवधव्याधीन्निवारयितुमिवोत
रामसारितकरेमध्यस्थितांगतवतिमरिविलालिनि सहसंवर्द्धितस्य विना
त्रासोकुमराद्रिवनवनविरुधांयतरुपुष्पलोचनेभ्यः बोध्यविबमध्यास्तो
स्यसंपर्कविलीनमकरंदविंदुपश्रयेमाहोषुचवतदेवतानांवनिविमर्दापा
संमेषितततरुखलोद्धिविविधेहंगविरुतेषुविघरितार्मकंकुरंगकुटुंबिनी
वि

करुणाकूजितव्याजेनान्यामपि वपुष्कुर्वती भुवनस्थलीषु द्रुतस्ततः संचारश्च
टुलतरंगखुरशिखरोतवातधरणिमंडलादुत्तीविनाघ्राणोगगनचरेभ्यः श्र
थयितुमिवोत्सुतितैवरतमेलहलपरिघ्राणेच मूर्छितइव पुनः पतति भुविभ
ग्ननपरावतपतत्रिपतत्रस्फुरे धूलिपटले सपकंपोकलोपालुलनलुलितनस्त
स्था मंजरी पुंजनिकुंजादुद्दिजितेमंजुगुंजितिवनोनरमपरमुत्तुलितेवंवल्ल
वंचरीकचक्रवाले चक्रमेणाक्रमेणावसंपन्ने सैन्यस्यश्रमावसरे तस्यैव सर
भालद्रुमस्याधस्तान्निषण्णेश्रममभाजि राजि ॥ जलकस्नालुलतोपि ॥ वल्लीव
ल्कपिनद्धसरशिराः स्पंदद्धदरूकंमीवालंबितरुद्राक्षमणिः परिकुथलको
पीनवासा हकरः ॥ एकोपि परचरंचरयोवंद्योध्वगः श्रांतयानायातः
कमुकलवाविरचितोभिक्षापुरी मुहूर्तमात्रमागत्य च राजानमवलोक
यसविस्मयमेवचिंतयांचकार ॥ अ(?)श्रीसुभगंपुंगनवनयोमौलिमेतोछी ११
षवान्रुर्णोरोमसरवसुखंचक्रासिनः पूर्णस्यधत्ते श्रियं ॥ पंपाणिनेलेगा

लेखसहस्रांशुं खस्य रेखात्रयं तेजोप्यस्य यथा तथा सज्जलभे: कोप्येष मर्त्तो भुव: ॥ पूज्या
न्त देवं विप्रा: खलु मरुती या: महानुभावा: भवंतीत्येष भव धार्यसमुपस्थस्य स्वस्तिस्वकौ
त्तितिर्जितम करं ध्वजो यतु भ्यमि सवादीत ॥२॥ जोपि विस्मयमाना: भगा गुन्नमितम
स्तक: स्वागत प्रश्नेनाभिनंघेत्तीर्थ पात्रिकृकृत: अथ स्यो सिद्धे किय च्छायायापि गंतव्यमु
परि नाति सौम्य कथय कां चिद पूर्वां कि वदंती किं चाने कदेश दृश्मान: मिला स्वयं दृष्ट
न: भवंतीति ॥ न स्तोक स्मि करं नूनमपूर्व परिचय: स्व न्याप्रीतिरित्येकमप्याश्चर्यं कनी
यं अनपूर्वं दर्शनेपि न ज्ञाता: मत्पाद: स्वास्थ छलामपनु यते तदेहि मुहूर्त मेकत्र गोष्ठी
सुखमनुभवावइत्येनमवीदीत ॥ असावप्यपूर्व कथा कर्णरसिकः श्रुयेतांयघेवमि
त्यभिधाय सुखोपविष्टस्यास्य समीपे स्वयमुपविश्य कथयितुमारभत ॥ ॥ अस्ति
स्वर्गसम: समस्त जगतां संख्यासंख्यागणी: देशो दक्षिणदिङ्मुखस्य तिलक: स्त्री
पुंसरत्नाकर: ॥ यस्मिन स्वागमहोत्सव व्यसनिभि: धन्यैरनन्याजनै: उद्दृत्तास्पृ
हणीयभाव भरिता: के नोत्सवं कुर्वते ॥ कथं वासौ न प्रशस्यते ॥ यत्र त्रिपुरपुरं भिलो

धूनितलकहारिणा हरिविरंचिचूडामणिमरीचिचयचकोरचुंबितनखचंद्ररुचि निचये
न भगवता सेव्यते सेव्यतयाः प्रहसितकैलासश्रीः श्रीशैलः शूलपाणिना ॥ यत्र च विविधव
नविहारि सुरभिसमीरणांदोलितकदलीदलव्यजनवीज्यमानानि ध्रुवनविनोदखेद
खिन्नाणि निद्रालुद्रविडमिथुनसनाथपरिसराः सरसघननिचुलतलैश्चकोरचक्रवाक
कुलककपिंजलमयूरसारिकाहारिण्यो नाकलोककमनीयजाकलयोभिकलसकेदारसाराः सर
ससहकारकारस्कराः ॥ कावेरीभूमयः ॥ प्रबिंबकुना ॥ अस्तु स्वस्ति समस्तरत्ननिधये श्री
दक्षिणस्यास्सिंधुस्वर्गस्पर्द्धि समृद्धये हृदयहारि धरा ॥ यत्र च सकुरंगकानेककृष्णाः
संभोगलीलाभुवः सोऽस्मात् स्थापतनं नवविनिरसिकाः दर्पणास्त्रिस्त्रियः ॥ ५ ॥ स
त्रपणान्तसुरासुरनिर्गारमणिमरीचिचयचर्चितकुमानुलेपनपल्लवितपादारविंद
द्वयस्य कौस्तुभभिदो भगवतः ॥ सुगंधिगंधमादनाधिवासिनः ॥ कंदर्पदर्पसर्पनाथमि
तो भगवतो नृसिंह ॥ तस्माच्च निवर्तमानेन न चिरेऽस्य कस्मिन्नध्वरोधिनि न्यग्रोध
पादपतले सिद्धाध्यासितेन विश्रम्यतामथाय दाश्ववर्यमालोकितमिति ॥ ललितपदवि
न्यासः सारसाः धुसिंधुरवधूस्कंधसमारूढा प्रौढप्रौढस्वर्वीसहायप्रायाप्रांतपतं

क

व

ल

२२

का

चारुचामरनर्त्तितालवल्लरीकर्णकुवलयाकर्णकुवलयालंकारधारिणी रुचिमच्चर
णनूपुरमुखुरः सरससरागगांधर्विकर्कंठकुहरविनिः सरत्सरससंगीतप्रेंखोलनप्रयो
गेषु रत्नावधाना नेत्रे मनाकुमीलयंती म्रियमाणमधुशतपत्रमंडलामेडितमदन
चापचक्रचक्रः भूपालपुत्रिकोपि॥ कुतोप्युच्चलिता दितेदेव न्यग्रोधच्छायामंडल
मसिश्रियत्॥ तां चावलोक्य चिंतितवानस्मि विस्मितमनाः॥ किं लक्ष्मीः स्वयमाग
तामुरारिपार्श्वे यस्य वक्षस्थलालोकोपात्तत्स्नुरुत्तावतारमकरो देवी भवानी भुवि॥ स्वा
मी भोजनसदक्षपक्ष्मलचलन्नेत्रामिमां पश्यतो धातः स्नातकरोषि किं न वदने चक्षुः
सहस्रं मम॥ ५८॥ अपि च॥ इंदोः सौंदर्यमास्यं कयति कमलस्याद्वितीनेत्रपत्रे का

ल

लिंघाः कुंतलालीलुलुपति विभवं भव्य मंगोस्तरंगे॥ तस्याः किं श्लाघ्यते यत्तरसु
भगगुणनिधेः काप्यपूर्वैव यस्याः पुष्पेषोर्वैजयंती जयति युवजनोन्मादि
नी यौवनश्रीः॥ ५९॥ अपि च॥ आकारः समनोहरः समहिमा तद्वैभवं तद्वयः
सा कांतिः सत्व विश्वविस्मयकरः सौभाग्यभाग्योदयः॥ एकैकस्य विशेषवर्ण

नविद्योतस्याः स एवक्षमोयस्यास्मिन्सुरगभ्रमोरिवमजेज्झिम्हासहस्रंमुखे॥पूर्व
सावियथात्वमितानीमामिरूपच्छलितथार्द्धंपद्मिमिलितंकिंचिदुदीचीनप
श्चिकंदक्षिणस्यांदिशिप्रस्थितमादरेणापृच्छंतीमुहूर्तमिवतत्रैवावस्थमितु
म मारभत॥श्रुतश्चार्यंयापितेनतस्याःपुरःकस्यचिन्नैवउदीच्यनृपतेःश्ला
घ्यमानस्यकथाविशेषालापः॥तस्मिन्स्मितमुखेयूनियूपदीर्घभुजद्वये॥
तेधन्याःन्यपतंन्येषांकंदर्पसदृशोदृशः॥५९॥किंबहुना॥सात्वंमन्मथ
मंजरीसचयुवाभृंगःनवैवोचितःश्लाघ्यंतद्द्वयतोःकिमन्यदपरंकिंतेन
दाक्ष्यास्मरे॥भाग्यैर्योग्यसमागमेनयुवयोर्मानुष्यमालोक्ययोःश्रेयान
स्तुविधेर्विचित्ररचनासंकल्पशिल्पश्रमः॥६०॥नन्नजानेसकःसुल
लीलेनतस्याश्रवणादेवोल्लसद्दूरलपुलकांकुरोतंप्रितांसुकायाःपुरो

25

विस्तारिण्येवं वर्णिते ॥ न च मयापि विस्मयविस्मृतविवेकेन कस्येयं कुतो वायं स्थि
तेति प्रश्नावग्रहः कृतः केवलमदृष्टपूर्वप्रोत्पन्नाकस्मिककौतुकातिरेकास्तिमि
तसमस्तान्यव्यापारेणाकर्णितं तथाग्रहनिरुद्धेन बाधेन बद्धकेन वक्रद्धेन वमुष्टिं
तेनेव संजातमसेन वचिषविघूर्णितेनैवस्तोमेस्तं मिलितेन गतायामपि तस्यां तेनो
ध्वनीनेन सहृतमेव न्यग्रोधतरुतले सुचिरमासितमासीत् ॥ तदायुष्मन्नेष
कथितः सवृत्तांतः तस्यादिनिशि तयास कैलजगज्ज्योत्स्नयास्मिन्नापि निःशेष
जननयनकुमुदेंदुना तथा हृष्टेन दृष्टं यद्दृष्टव्यमभूत्तन्मे श्लाघ्यं जन्म जातं कृ
तार्थे चक्षुषी संपन्नः सफलः परिश्रमेण प्रयासः तदिदानीमनुमन्यस्व स्ववि म
षयगमनाय मामित्यभिधाय व्यरंसीत् ॥ राजाप्येतदाकर्ण्य चिंतितवान् ॥ स्त्री
य मणिकुंभसाकरः सविषयः पांथोप्ययं तथ्यवाक् व्यापारोपि विधेर्विचित्रर
चनस्तत्किं न संभाव्यते ॥ यत्किं त्वाश्चर्यमदृष्टरूपविभवा सा किएर्य्य मा नासति

कोले स्खलनलवेन सोपि विकुरुते नाम्नैव निम्नं मनः ॥८१॥ तथा हि ॥ मनोनेत्रोत्सवजि
नानि पितमसहकृततस्याः स्वरूपाम्रतं नो नामान्वयपल्लवोपि च्युमथाकर्णावतंसी
कृतः ॥ चित्रं तु बकारस्य मयोपहृदूलाहृरतः तद्दृहर्जितधैर्यमेनरपिमनुस्याम
नो धावति ॥८२॥ सो यदुर्लभेष्वनुरागः पुंसां अज्वरमस्वास्थ्यं अदोजं न्यंदो
षयं अविषास्वादनमाघूर्णनमस्वाध्वसं कंपनं अनात्मविक्रेयं पारवश्यं अ
जरं जाड्यं मनिंधनं अलग्नग्रहं भुन्मादनं आवसाध्यानमुद्भमणं अमो
नेमौकूयं अहीनस्मृतिबाधियं अनष्टहृषिकं अथ समस्वलितं मनोरथं
मनस्तंभनं अमंत्रआवेशाः सर्वथा नमः स्थितजनमनोदुर्जेना यमनो
उन्मनयस्यायमेवंविधो व्यापाराः दूरे सर्वे धारयन्नवतार्य सर्वांगेभ्यो
भूषणानि तस्मै सरयमरालते तेलालापैस्थितयाचकं चित्तमयं अथय
था प्रस्थितं पार्थ प्रेषयामास ॥ स्वयमपि ततः कालांतरमिलितैः नक्षत्रैरिव　　२५

27

त १

सार्द्धमृगशिरोहस्तैः सश्रवणचित्रकरूतिकोपस्करवाहिभिः पार्श्वगैकपरिजनैरनुगम्य
मानो नीजावासमयासीत्॥ ततः प्रभृति च॥ हर्षोद्यानमुद्वेलरंगितसरस्तीरतरूणामधःत
ल्पेनल्पसरोजिनीनवदलप्रायेषु स्विन्नासनः॥ धीरस्याविमनारमनस्तरीकोणां
तरालेवलालग्नो स्वेतिविभाव्यते पर वोरंगैरनंगानलः॥६३॥ एवमस्याः॥ पुनरे
वितरद्भिस्तान्पृच्छतः पांथसार्थान्प्रतिपथमथ पूनो यांतितस्यकंसेपा॥ हरचर
णसरोजद्वंद्वमुद्रांकमौलिर्मदनमदनिवासावासराः प्रावृषेण्याः॥६४॥ इति श्रीत्रि
विक्रमभट्टविरचितायां दमयंतीकथायां हरचरणसरोजद्वंद्वांकः षष्ठ उच्छ्वासः
॥६॥ श्रीमदाकंठकंठीरवदेशिकायनुतिः॥ अथ कदाचिद्वगर्द्दहृहलपरिम ल
लमिलद्दलिकुलाकुलितकुटजकदंबकुसुमकर्णपूर्णशून्यकाननासु विश्राम्य
न्मदमुखरमयूररसनावलीक[illegible]ठकणितासु विरलतरतडिल्लता[illegible]लालितलाव
ण्यासु विगलद्धंसद्विजराजिषुपतत्पयोधरास्फालीणमुक्तासु वृष्टासु विगलव

यसु वर्षासु रतिमकुर्वाणो मदकलकलहंसकारिण्यामिवागतायां शरदि द्विरद
मदगंधसंधानधाविते कुसुमितसप्तच्छदच्छायासु विस्फूर्जितरोषोद्धुषितकेस
रकरालकंठे कंठीरवकदंबके मरुद्दीर्घिकाम्भःपालिकाकांडखंडनविरामरमणी
यमुन्नदत्सु शारदसमयप्रवेशमंगलमृदंगेषु हंसमंडलेषु स्मरशरनिकरनिर्मे
थितपांथप्रहाररुधिरनिस्यंदबिंदुसंदोहद्रवे वनस्थलीषून्मिषत्सु बंधुरबंधूक
कुसुमप्रकरप्रसरतीषु शारलक्ष्मीप्रवेशानंदवंदनमालासु निःशंकशुककुलो
वलीषु श्रूयमाणासु स्मरराज्यविजयघोषणासु पक्वकलमगंधशालिपालि
काबालिकाहर्षगीतिषु सरसिकठोरसेषून्मीलत्सु नीलनीरजेषु क्षणांतिवर्षा
वधूप्रस्थानपटहे घर्घरेण चक्रवाले प्रांतदूरवनतिमिरविरामरमणी
ये जाते जलधौ निशायनशापिनाशीर्षं निद्राद्रुहि विनिद्रसांद्रसरससरोजरा
जिराजितसरसि शरत्समये स महीपतिः समासन्नवनविहारिकिन्नरमिथु ९५

नैनैगीयमानमिदमनन्तलीलं॥ श्लोकत्रयमश्रृणोत्॥ धन्याः शरदि सेवंते प्रोल्लु
सच्चित्रशालिकान्॥ प्रासादमूर्ध्नि सरलाः पौराः केदारांश्च कलमीवल्लाः॥१॥
नमिताः फलभारेण नमिताः शालिमंजरीः॥ केदारे बुद्धिपक्षेण नः केदारे शुचि
निस्पृहाः॥२॥ प्रारब्धेशारदं वापि वकुधाकाण्डधारिणीं॥ विलोकानोत्सु
कः कस्यान्नरो नीरजसंगतां॥३॥ अनेन मृदुमूर्छनातरंगरंगिताक्षरेणाश्र
वणा अथ प्रथममिव्यातिथिना॥४॥ श्लोकत्रयेलोवविषमविषयवैरस्यं त्र
तत्रैन तिक्तारितकुठारे नैदारपरिग्रह पराङ्मुखोपि श्रृंगारश्रृंगमुत्कंठामारो
प्यमाणास्तरैवोद्यानमम्मंदमंदारमकरंदमोदमत्तमधुकरमधुरझंका
ररमणीयमुपसर्तुमारभत॥ प्रथमसन्मुखप्रेरितोलिते नः चल चेरना
मोदने नदिनाः मंदानिल नवेग विस्रस्त कुसुमितनतरुशिखर समस्तरतम्र
मरविन्न किन्नरी निबिड तरपरिरभ्यमाण किन्नरनमस्कृते नः क्रीडाकर्म
हर्षिकातरंगोत्संगरंगत्तरुणतामरसरसविसरोज्झारहारिणयौवन

मरुद्भिन्ने पथीपथिमित्रवल्लरीचलनविलासलासकेनः वनमारुतेनोत्फुल्ल कि
ननुः स्तोकमंतरमतिक्रम्य देव भवद्भिरिव धूर्वरनेत्रः नारंगतरुपर्णोभेभो
त्तिगंदुम्बैले स्तुलालंकारहारिण्यो लोध्रलतानागरुचितामुंदनयत्र भंगाना
लिकेरीचलत्स्तिल्लकोनवाहृहित्यथमवितरवनांजनयष्टिकानाभिरम्यानी
ललमालकानाथरीहलतस्तांबूलीरागः॥ पल्लवितमेतत्कृत्स्नं शोकजालं॥
इतश्चसुरचितःकांचनगिरीरिवक्रीडापर्वतः॥ इतश्च गर्जरकूर्चमिवाःखं
डितबालेवालशालनेवं॥ इतश्च भवद्विरिनगरमिवानेकविभवकुलसंकु
लं कुपेकुलं॥ इतश्च धूर्जटि जटाजूटस्थवपुन्नागवेष्टितो वापीयरिसरः॥
इतश्च कुरुसेनेव फलताश्वत्थामहितासरित्स्थलितथालिरिति भंगश्लेषा
क्ति कुनालयावनयानि कथानि वेधमा नानिविनोरस्तानान्यवलोकयां
चकार॥ चलच्चकोरचंचुचुंचलचंचरीकचरणचूर्णितचंपकांकुरमरि
चमंजरीरजरेणुरेण वनमार्गेण स्तोकमंतरमतिक्रांतस्तथा पुनरेषवभा

२६

षे॥ देवपुरंदरानंदिनेरस्पर्द्धिनो स्याकिंवर्ण्यते॥ यत्रत्रिजगद्रम्यमनेकज्ञ
ना:॥ स्फुरदेकपुष्पकमनेकपुष्पका:॥ समुद्धन्तितरामभानंदितलेखाः स
मुपहसंति॥ लंकेश्वरं तरवः॥ यस्मिंश्च मत्तमधु[illegible]रहारिणि॥ भद्रभुजना
मभयाते॥ विचित्रकौंचपदे॥ छंदः श्रास्त्रकृ ववैनोयमालिनी॥ नित्यखरिणी ली
पुष्पितार्ग्याच दृश्यतेविविधाजातिः॥ यस्मिंश्चैकभीमार्जुनविनिर्जिता
नाकौंतानेकभीमार्जुनाः कोपितेकनकुलाहारितानेकनकुलाः सहदेके
नैकेनस्पर्द्धमानाननेकैः सहदेवैः संगतानवकुमन्यंते कुरुवीरान्॥ किंवा
न्यदवलोकयतु देवः॥ परलमल्लिकुलाकामुल्लमन्मेचुतीलं न्नम[illegible]परि
तरूणांपुष्पितानां विलोक्य॥ मदुमलकलंककानिर्भरोनस्य सक्तः स्तर
लयति कालायां मंदमंदमयूरः॥ दृश्य॥ अपिच॥ न्नाम्रशिखरे फाणिविकान्ता
भांजिसंयोज्यपुष्पाणिनिस्त्रीमुखेषु॥ दुहस्तिनः सर्वजगज्जयाय[illegible]धनुः

श्रमं पुष्पश्रारकरोति॥ द्रुतम्श्च॥ हरिति हरिणयूथं यूथिकाजालमूले
कुसुमजमधुबिंदुस्यंदसोहभाजि॥ मधुरमधुकरालीगीतदत्ताव
धाने लिखितमिव नदूर्वापल्लवानुल्लुणति॥ इतोपि॥ सोयं क्रीडा
चलो भव्यलोभव्यसनर्जितं॥ यस्मिन्नासन्नसारंगासारं गायति
किन्नरी राजते राजते नायं॥ सानुनासानुनायकः॥ यस्मिन्नि
राम्यगायंतं किन्नरं किन्नरस्थले॥ द्रुतम्श्चास्य॥ जनयति जलबु
द्बुदबाललीलामृगाणां भयमभिहूपुरुकोति॥ स्फाटिकोभित्तिभागः
द्रुहदूरितमणीनामुल्लुसंतो मयूखाः सरसरवतृणालीलोभमुत्पा
दयंति॥ इयं च॥ गौरवं गौरवं त्रास्य पर्वतः पर्वतस्थले॥ भ्रमरीभ्र

मरीचस्य कुरुते कुरुते न नेत्रा॥ अपि च॥ इह कवलित कंदं कंदरे कंदलि
न्या भुवि विरचित [illegible] केलीक्रीडति क्रोडयूथं॥ इह सरसिज गंध
भ्रांत भृंगं कुरंगाः॥ सरसि सर[.]ल यंत कंधरां कंधयंति॥ इह पुनरपि
ग्रंति ग्राम्य भिन्न द्रुम मुकुलानि कुलानि षट्पदानां॥ श्रुति सुखकरणं
रणंति वीणां॥ तनुगुणा गुणयंति किन्नरेंद्राः॥ इतश्च क्रीडावरलस
लकमलदीर्घिका तीर तरु तल मनुसरतु देवः॥ यतश्च॥ वहति नववि
कासोच्छासि किंजल्कलुभ्यन्मधुकर रुत गीतानर्त्तयन्नब्जराजीः॥ व
नकरी मद गंधि स्पर्द्धि सप्तच्छदाली कुसुम जकणसारः शारदीनः स
मीरः॥ ९६॥ राजा तुलितेन तस्याः सकल ललित वन प्रदेश प्रकटित प्रि
यालापमर्पत्वेन परितोषितः॥ साधु भोः सारसिके सुभाषित मंजरी

साधुग्रहपारितोषितकर्मिस्सन्निधाय सर्वांगीर्णाभरणप्रदानप्रस
न्नाननां तामकरोत्॥ इतस्ततस्वैरसंचरच्चटुलभृंगविहंगवेगवेल्लल्ल
कुचचंपकचूतचंदनमंदारामंदस्यंदमानमकरंदबिंदुसंदोहाडंब
रिता कोऽप्यारूपि॥ प्रलंबतांबूलवल्लीवलयितनितंबबिंबजंबीर
जंबूस्तबककरंबके॥ कुसुमितकरवीरवीरुधि॥ कोरकितकरजां
जननिकुंजसिंजानशुककपिंजले॥ जलदसमयनीरदनीलतमत
मालतांरुचितशिखंडिनि॥ मंडलितमदकलकलहंसोत्तंसकमल
वापिमंडिते॥ मंजरितसिंदुवारसुरभामोदनंदिनि॥ मंदतरमारुतां
दोलनविलोलकंकोलककपूलफलनालिकेरलवंगपूगपुंनागनारंगरंजि

ऽंगनखमुखपंजरजर्जरितसर्ज्जखर्ज्जूरमंजरीरजःपुंजधूसरभुवि॥ भ्रमोभ्रष्यमाणा
यमाणे॥ सर्वर्तुनिवासधामनि वने विहर्तुमारभत॥ तत्र च व्यतिरेके॥ प्रलयप्रचंडप
वनोल्ललितजलनुलुहिनाचलगंडशैलखलीलामाकलयंतो मंदमरुत्तरंगितलुलुतरचारदभ्र
विभ्रमायमाणाः॥ सुरवारणेंद्रविक्षोभितगगनमंदाकिनीपतत्पांडुडिंडीरपिंडपटलानि
विडंबयंतः॥ सकलोऽपि रतिंदुमंडलसहस्रसंस्थापितमिव गगनमापादयंतो मंदरगिरि
परिक्षेपक्षुभितक्षीरवारिधिदूरसमुपरुच्छलितदुग्धकल्लोललीलां दर्शयंतः॥ शेषाहिफ
णचक्रवालधवलाः॥ प्रमुदितहराट्टहासलवारवभ्रमंतः पतंतो मंदमंदकोमलकोला
हलभरितभुवनांतरालाः॥ सपदि धराजलमुत्फुल्लपांडुपंकजप्रकरप्राकारेणमंड
यंतो निपेतुः॥ कुतोऽपि पुंडरीकपांडुपक्षयत्रराजयो राजहंसाः॥ तथाविधे च व्यति
[illegible] करे॥ विस्मयविस्मृतनिमेषतया निर्वर्तितनिश्चल नीलोत्पलप्रकारश्रीभापमा

नलोवनः कौतुकाकूतलरलितमनाः सपरिजनो नरपतिरवलोकयन्निश्चलवनस्थे॥
तेच धार्त्तराष्ट्रा अपिवरलपांडुपक्षपाताः द्विजातयोपि सुराजिताः केचिदुच्चचंचुवि
घटितनिकटवालस्थलकमलकुंभलाः॥सरसबिकसलयानि कवलयंतः केचिदुन्न
मितसरलगलनालयो नलिनवनविमुखाः खमालोकयंतः केचिदुत्क्षिप्तपक्षविक्षे
पपवनकंपितकंदलाः सलीलमुत्पतंतः केचिन्मधुरनिजनिनादनिर्जितसिंजानन्न
पुराः पुरः परोस्य धावंतो विचरन्तुमारंभत ॥राजापि धावितविहंगग्रहणाः॥ग्रहव्यग्र
ह्रस्समयपरिजनः परिहासोन्मीलदमलदंतकांतिस्तबकिताधरपल्लवो विलसंनेवते
षामन्यतममनुच्चचटुलचरणचारुचर्यया चारुसंचरंतमीषदुत्क्षिप्तपक्षविक्षेपः
विलासविहसितविलासिनीलास्यलीलमुन्नमिताग्रग्रीवं जग्राहहेलयाहं समुत्क्षि
प्तः सचेतनः करकमलगर्भविभ्रमायणयाणिपल्लवपांडुपद्मकनपभरागभक्ति

तलेक्षणमुपयत्नोत्कीर्णमालिकान्विखरनीलायामिंदुरिव॥ व्यराजितहंसोऽमृदु
वाद्यमानरौप्यघनघर्घरझर्झरस्वरेणचरलखल्लिनाद्धुः विस्पष्टपर्णविशेषराजान
मुपश्लोकयांचकार॥ पांडुपंकजसंलीनमधुपालीसमंगलं॥ यो विभर्त्ति विधेयाले॥
नाकपालीसमंगलं॥ अपिच॥ सरलश्रियं गुणाढ्यं लंबितमानं॥ विचित्रतिलकं च॥
वनमिवपुरस्तवैतत्कथामवनं नृपजनस्याभरणं॥ अपिच॥ वरसहकारकेरंजकवी
रतरोः शोकमदनपुंन्नागविविधद्रुममयराजन्कथमासनविभीलकः कापि॥ अपिच॥
बाणकरवीरदमनकन्नातपत्रकबंधुजीवककुसुमाले॥ नृपविविधविटपरूपस्तथा
पिविटपः कथंनासि॥ राजा तु तदाकर्ण्य सविस्मयमहो अस्य धैर्यं॥ मनुष्यसंनि
भावाश्चर्यं॥ रूपेमाधुर्यं वाचि प्राचुर्यं प्रज्ञायामौदार्यं ऽमथ गांभीर्यं वर्णव्यक्तौ॥
प्रायेणाहारविहारनिद्राभयमैथुनमात्रविवेकासु कथं त्वागस्यमेतत्पक्षिजातिषु॥
लू

तदेवविलंगव्यंजनः॥ कोपिकामचारीभविष्यति॥ सर्वथामनस्विनापिविज्ञेयाः॥
केपिप्राणिनोयतः कामतः कर्मतः शापतः संछन्नरूपाण्यपिभ्रमंति विविधार्यभां
जिभुविभूतानीतिचिंतयन्नुचितंतस्मिषदुच्छसितस्मिंधुवारमंजरीभिरिव
कुंदकांतदंतदीप्तिभिरर्चयन्नस्वागतमपृच्छयत्॥ असावपिप्रणयप्रणतशिराः
शुचिरोचिषांचयेनपांडुपत्रपुष्पप्रकरप्रकारेणाञ्जलिपूजयन्निवभवद्वलोकने
नाल्हादितमनसोममाद्यस्वागतमितिब्रुवाणोराजानंरंजयांचकार॥ अनंतरंत्रासत
रलतरतारकमाकांडडंबरितबाष्पप्लवमानमिववहंतीचक्षुरस्थिरपक्षपल्लवव्या
जेनसंगृहीतेसहचरेसत्वरागरवोद्धारमिवदर्शयंतीहंसीदूरादवनियालमवाप्यरोष्य
यघंटाटंकारकोमलयागिराश्लोकद्वयमपठयत्॥ एकांतेसेवितेयोगभुक्ताहारपरि
च्छदः॥ हंसःसमोक्षयोग्योपिदैवकिंबध्यतेत्वयानिरंजनपदेलिष्ठन्विश्वसंसारसं

गतः सेलं: किं बध्यते क्वापि यस्य नालं बनं प्रियं ॥ अन्यच्च ॥ राजन् जलपक्षिणो मुनय
एव ॥ ये मीनाहारं वांछंति ॥ बहु धावन व्यसनिनोः चिसा धारास्तु दलमाग्रेहेण ॥ राजा
तुलेन तस्याः श्लेषश्लाघिना श्लोको किरसेनाह्लादमानेन मौलापल्लीलपां तां बभाषे ॥
अनेक धायः ॥ किं जलपक्षपातं ॥ स दासंदभोजगत करोति ॥ सलं सिके स्तर विहार नौ
ला न बाध्यते ॥ किं बहुना राजकुंसः किं ॥ चान्यदपि श्रूयतां बधस्य कारणमस्ति ॥ मत्स
रि गृहोद्यानलिका नाम वननायिका सा पराग स्वच्छशील मुखकमलापि बत्सदन्ने नृचि
नाग्रिता विनपक्षोपरि सर्जरिता नरेदेश रव उिलम धरं दलिलम ठीकाव कर्मठं जनमप
नीलः सुकुमारभावः किं वापी वैरेणानेन न खलं ॥ तदेव ॥ यावन्मध्यं बहुधायां जरंना
वगाहते तावन्मे कुतः संतोषः ॥ न च नदी क्षिते हिज्जन्म निग्रहीते पिगरीयः पातकमस्ती ॥
अपि मुग्धे कलहं सिके त्वं पुनर्मानसंगमापि विमाननां सहसे ॥ विपरीतः खल्वेषः स

हंसाकांतारागविमुखेवमधुपश्रेणीयांसुराजीविनीकामयते॥तदलमनेनगच्छवत्से
यथाप्रियमित्यभिहितवतिवसुधेश्वरे॥सापिसपरिहासंहंसीहंतोहंसविहंगमभुजं
गमरुणाक्षिकांतामरसांतरसानुरागरंजितमनाःकामयसेकिंवापिनरदेहेनीरसेव
केतुयिनुसंभाव्यते॥इत्याकर्ण्यकलहंसकलहंसमवादीत्॥सोपिवैदग्ध्यधुरंधरः॥
धूर्तलायं।पंडितःप्रज्ञाप्राग्भारगुरोःचातुर्याचार्यःमामेप्रियांप्रकोपयन्सदशएव
यूयंवयंचराजहंसाःसरसांश्रियमनुभवामोनदीनांपात्रेषुस्थितिंकुर्मोनचरणंच
यीथान्नश्लाघ्यामहेनसपक्षेषुविपक्षीभावंभूः॥एषामेहृदयंजीवनमुच्छ्वासःप्राणाए
वा॥संसारसुखसर्वस्वंप्राणिनांहिप्रयोजनः॥रूपसंपन्नमग्राम्यंप्रेमप्रायंप्रि
यंवदं॥कुलीनमनुकूलंचकलत्रंकुत्रलभ्यते॥१॥तदलमलीककलहारंभेण॥
भवानप्येवंप्रेमप्रपंचनाटकनायकेनचिरादेवयथाभविष्यति॥तथाकमप्युप

कारं करिष्यामीति राजानमवादीत्॥ अत्रांतरे तरिक्षमंडलादतिस्पष्टवर्णव्यक्ति
मनोहारिणी वागश्रूयत॥ राजन्राजीवपत्राक्ष क्षिप्रं हंसो विमुच्यतां॥ भविष्यत्ये
ष ते दूतो दमयंत्याः प्रलोभने॥ राजा तु तेन तस्याः सोऽभवत्कालेऽलपूरेण वागमृतकल
कपताकर्णांतरमवतीर्णेन दमयंतीतिनाम्ना कोमलेले जिरपिंछस्पर्शसुखमिवानु
भवन्मनाक्मीलिताक्षश्चिंतयांचकार॥ आल्हादयंति सोख्याभः शातकुंभीपकुं
भिकाः॥ कांचीकलापसश्रीकश्रोणिबिंबाभुलता अपि॥ तत्का नाम दमयंती कश्चा
यमाश्चर्यभूतो विहंगमः॥ का चेयं नरो भारतीसर्वमेतद्विस्तरेण वेदितव्यमिसव
रयन्नेकस्यां सुफुल्लपल्लवितलतामंडपच्छायायामुन्निद्रकुसुममकरंदशी
करासारशिशिरे शिलातले निषधलं हंसमवादीत्॥ भद्र साप्तपदीनं सख्यमुत्त
मे कलिपयप्रियाप्रीतिः॥ प्रयोजननिरपेक्षं दाक्षिण्यमकारणं गुणवात्सल्यम
भिमतसुंदरो मंत्री भावः॥ सत्तां लक्षणमस्तिचत्तत्सर्वं भवतू मत्तो वतोनिः शंक

मभिधीयसे॥ कथयंतु के यूयं रमयंती कीदृग्रूपं कुत्र सा वसति क इव भवानस्माकमु
पकर्तुमिच्छति कान्वियं दिव्यवाणीत्येवमुक्तः स कथयितुमारेभे॥ शृंगाररसशृं
गारस्तस्याः सौंदर्यविरुद्धः॥ कर्णमारोप्यतां देववार्ताविस्मयपल्लवः॥ अ
स्ति विस्तीर्णमेदिनीमंडलमंडनायमानो नगनगरपुरविहारारामरमणीयः
सीताहोस्यस्य चरितरघुपतिपदपद्मपवित्रारण्यः पुण्यतरतरंगगंगागोदावरी
वारिवारितदावानलमस्सरोमंदर इव बलिराजितनिलयपरिवर्तनः कैलास इव म
हेश्वरस्थितिकरलवसतिर्मेरुरिव सुवर्णप्रसूतिकमनीयो यदुवंश इव बहुश्वर
पुरुषावतरः सोमान्वय इव बुधपक्षधानो वेदपाठ इवानेकैः सवनैरुपेतः पर्व
तेपर्वते स्थाणुभिः पुरेपुरे पुराणपुरुषैः जलेजले कमलोद्भवैः पदेपदे बकुलैः
वनेवने वरुणैः स्थानेस्थाने नंदनैः अर्गलस्वर्गस्य॥ तापिप्रायोप्यनुतापी जलस्य

विंध्याद्रिमुद्रितायां दिशि दिग्गनामुत्तरे पि दक्षिणोदेशः॥ यत्र शास्त्रे शास्त्रे च वेदे वेदे वेधे
च भरते भारते च कल्पे शिल्पे च प्रधानो धनि धन्यो धामवान्॥ विदग्धो वाग्मि॥ मुग्धो सुरे
र्वः॥ स्निग्धो मनसि वसति निरंतरमशोकालोकः॥ यत्र कुटुंधूर्जटिललाटलोचनानलला
ला कवलनी कुलत्रासादयांगावलोकनकमात्रनिर्जितपरमेश्वरमनसां विलासिनीनां मुच्चे
कुचकुंभयोः श्रृंगाररससर्वस्वमधरपल्लवे मधूभ्रंगेष धनुः॥ कटाक्षेषु पुष्पबाणाग्निधायः॥ नि
लीनोंगेषु जघनस्थलस्थापितरतिर्मकरकेतनो यासां तारुण्यमेव सर्वांगेषु शोभार्थमाभ
रणमुत्तुंगस्तनमंडललावण्यमेव मुखमंडलावलोकनाय दर्पणस्तारतरनयनकांतिरेव
मुखमंडलमंडनाय चंदनललाटिका॥ भ्रूभंगाएव विभ्रमाय मृगमदपत्रभंगाः कटाक्षा
एव युवजनजयाय परमस्त्राणि॥ बंधूककुसुमकांतिर्दलच्छद एव लोकलोचनमोहा
यमहेंद्रमणिर्मुखकमलपरिमलागतमधुकरझंकार एव विनोदाय वीणाध्वनिः॥
किंबहुना॥ ताएवनिर्वृत्तिस्थानमंगमेमेष्टगेक्षणाः॥ मुग्धानामास्पदं येन तासा
मेवस्तनांतरं॥ मन्येच ताभिरेव विविधनिधूवननिधानकुंभीभिः॥ कुंभोद्भवोपि

॥२३॥

भगवान् प्रलोभितो भविष्यतीति येनाध्यायिनमुंचति दक्षिणां दिशं ॥ अथ वादिदेवोऽस्त्वेल्क
स्यन वल्लभोसोस्त्रीसकुलः ॥ सुस्थितसकामकोष्ठिः ॥ दग्धे कुकामत्रिदिवं विहाय यस्मि
न् कुमारोऽपि रंजितकारः ॥ तस्याऽलरभूत्वेदगर्भमंडलस्याऽकारभूतमनाकुलममर
पतिपुरस्पर्द्धिपरितः परिखाप्रांतप्ररूढप्रोदद्धोधानमालावलंपितमदभ्रशुभ्राभ्र
लिहप्रासादशिखरशिखाभोगभग्नरविरथतुरंगवेगः मेकत्राग्निहोत्रमंत्रपवित्राहुति
हलसाल्लदिग्धांतरिक्षभोमोसातसंपातैः ॥ इतमन्युभिरपिमन्युश्रन्वैररुकरस्कैरपिनि
रुक्तपरैः मन्मार्गलग्नैरपि गृहस्थैः सकलत्रैरपि ब्रह्मचारिभिः ॥ अभ्यस्ततिथिभिरप्यति
थिकुशलैः सामप्रयोगप्रधानैरपि दंडावलंबिभिः शास्त्रयथानुसारिभिरप्येकमार्गप्रास्र
णैरध्यासितं ॥ एकत्र कुरुभिरिव द्रोणपुरःसरैः प्रासादैरिव तुलाधारिभिर्नैयायिकै
रिवानुमेयानुमाननिपुणैर्वैशेषिकैरिव द्रव्यानुगुणकर्मविशेषपंडितैर्वैयाकरणैरिव
रूपसिद्धिप्रधानैः रुद्रैरिवानेकग्रंथिबद्धकपर्द्दकैर्विपणिवणिक्जनैरधिष्ठितमेकत्र
वटकोलदंभरीक्षाभिरिव कुब्जरूप[illegible]भितलोकाभिः कुककविकाव्यपद्धतिभिरिव

भगणपतिगणरक्ताभिः निशाचरीभिरिवरजनीरागिणीभिः सर्वतोमुखजघनचपलाभि
रयनार्याभिः कार्णाटचेटीभिर्भरितः मेकत्रबालकमिव कुलालाकीर्णमेकत्र रुद्रमिव कुंजराजि
तः मेकत्र विचित्रविषयवप्रवर्द्धमानसकलशीशुन्नोभितया विन्यस्तस्वस्तिकयासर्वतोभद्र
भूषणयाभवनमालयालंकृतमेकत्र नारिकेरिवपजकाकसंधिसंगतैरिवहस्तकूटकर्मभिः
शास्त्रैरिवसुधारैः विचित्रैरपि सचित्रैः खलैरपि सखलैर्दुर्वकुलैः संकुलं विशालमपि शाला
संपन्नं ॥ चलश्चरसंयुक्तमपि चरणरहितं ॥ विटपियुद्धसंभूतमपि शुचिमार्गं ॥ सर्वत्र चत्वारा
धिकमपि स्थिरप्रस्तिः ॥ मज्जन्महाराष्ट्रकुटुंबिनीमुखमंडलविधीयमानोत्कुल्लकमलखंडशो
भायास्तुंगतरतरंगारिंगतरुणाऽर्जुनराजीवराजमानराजहंसविराजितवारेर्वरदायास्ती
रेरामणीयककुंडं कुंडिनं नाम नगरं ॥ यस्य नातिदूरे दर्शनदूरीकृतदूरितोयपूर्वाप्लावनजिनि
तपातकभंगागंगामुपहसंतीस्वर्गमार्गश्रयणानिःश्रेणी पुण्यपयाः पयोष्णीवहति ॥ यस्य च
पश्चिमप्रदेशे प्रणतसुरासुरमौलिनीलमणिमरीचिचंचरीकचक्रचुंबितचरणांभोजस्य भोज्ज
कटकूपजन्मनो जरायातिययातेः प्रचंडदांडिकयष्टिनालवरिसगंडपाषाणविदलितवैदर्भ
मंडलस्य भगवतो भार्गवस्याश्रमः यत्र च वियत्राः संति साधवो नतरवो विजृंभमाणकमला

निसर्गसिद्धजनमसिकुवलयालंकाराः श्रीउग्रद्ददीर्घिकानसीमंतिन्ये विपदाक्रांतानी सरित्कु
लानिनकुलानिः ॥ किं बहुना ॥ देशानां दक्षिणो देशस्तत्र वैदर्भमंडलं ॥ तत्रापि वरदातीरमंड
नं कुंडिनपुरं ॥ तत्रास्ति समस्तरिपुपक्षक्षोददक्षिणक्षोणीपालमौलिमाणिक्यनिर्मलित
चरणनखदर्पितश्चतुरुदधिपुलिनचक्रवालवालुकासंख्यासंख्येयविख्यातकीर्तनीय
कीर्तिसुधाधवलितवसुंधरावलयो निजभुजयंत्रजर्जरारिनिरुद्धसारिकायमानरणरंगांगणनिर्वि
लोठितजयश्रीर्यौवनमदमत्तकांतकुंतलविलासिनीनयननीलोत्पलमालाभ्यर्च्यमानला
वण्यप्रतिमारविरचितसत्यजनकः पुरंदर इव नाकविख्यातो गरुत्मानिव नागमाधिक्षेपिप
मरकंडरवना लसहितोद्याकरणप्रबंधरवनामसंपन्नो धाम धाम्नामाधारो धीरतायाः पुरंपु
रुषकारस्याश्रयः श्रेयसां श्रियां वरराजारणांगणेष्वगगिलभीभीमो नाम यस्यानवरतमुत्स
ष्टालयः श्रीजावनयादयाः पौरलोकश्च ॥ अपुरुषो दायादाश्वाग्विभवश्च विमत्सराः सभा
सदो देशाश्च विकसद्गुच्छयोगा वयवाः श्रीआर्वेपतश्च अपराजयो मंडनमन्वयः ॥ सेनास्तम
हश्च ॥ श्वगन रुजा वनै विना रामन्वभवन्नितरां निपपः पुष्पप्रकारश्च यस्य च कंदर्पकमनी
यकांतेर्मलाः करिणः सदामानोनमानिनीलोकः यस्य च चरणांभोजयुगं जविमलीश्रीय
तेन मज्जनेन न मज्जनेन ॥ यः श्रृंगारं जनयति नारीणां यः करोत्याश्रितस्य न च पतनं ॥ योग्य

ऽऽपुरंज्यत्वेन रमणीनां न रमणीनां॥ यस्य वनमस्याग्रहे पुश्रूयते न लोपास्याय नं न लोपाख्यायनं॥ यस्य च राज्ये साक्षरस्य पुस्तकबंधः॥ सगुणस्य कार्मुकस्याकर्षणं॥ सुवंशप्रभवस्य छत्रस्य दंडः॥ सुजातिरुन विग्रो घस्योत्वनन॥ कुलीनस्याकंदस्योन्मूलनारंभः॥ सन्मार्गलग्नस्य पुनर्वसुभाजश्चंद्रस्य ग्रहणालोकनं भस्मन सुवर्णस्य॥ किं बहुना॥ दिवोदक्षिणादिशु रवस्य तिलकः कर्णाटकानकुन्तकोडचोलमुरवैभगः॥ प्रतापकदलीकंदः सकिवर्ण्यते॥ यस्यार्णवकरीन्द्रकुंभरुधिरक्लिन्नाग्निदंष्ट्राकुरात्मौर्य श्रीभुजदंडमंडपकेसिंहीव विश्राम्यति॥ यस्य च महीपतेरात्मरूपायहसितसमस्तसुरसुंदरीसौंदर्यसारसंपत्तिरकलंककुलकंदकंदलीकंदर्पदर्पगजेन्द्रावष्टंभस्तंभयष्टिरखिलजननयनकुरंगवागुरारामणीयकपताकायमानोङ्गिनयोमनश्रीः॥ शृंगारस्यागारमवनिर्विभ्रमाकुरुराणामाभोगः सौभाग्यभाग्यस्यंशालारागस्वस्य सर्वांतःपुरपुरंध्रिप्रधाना भट्टआस्तिप्रियाप्रियंगुमंजरी नाम॥ यस्यापमानुकारिणी कांतिलोचने च॥ रंभाप्रतिस्पर्द्धिनी रूपसंपत्तीरूरू मंडलेच॥ सुमनोहारिकेशपाशाकवरीभ्रूभंगचक्रे च॥ भ्रमरकोमलासिनी लेखाछपट्टिकाकर्णोसलेच॥ प्रवालानुकारिणी दलच्छदछाया करचरणयुगलेच॥ यस्याः सुवर्णमयवचनं नूपुरं च पदेपदे मनोहरंति॥ यस्याः सुमघुरयापाचासहचरी नोभले॥ कंदे कुसुममालिका॥ अचिकालयाप्यजकवल्लरी मालया सह राजजे तिलकमंजरी॥ किंब

तुन्ना ॥ यस्याः कांतिनिर्झरमुग्धहरिणीलीलाचलच्चक्षुस्तारुण्यस्य भरादनारतलसल्लावण्यलक्ष्मी
ह्रदः ॥ उभयलोकविलोचनांजलिपुटैः पीयमानोपि स्वांगेषु वनमाति सुंदरतरो रंगतरंगैरि
व ॥ एवमनयोः सकलसंसारसुखरसास्वादमुदितमनसो यांति दिवसाः ॥ कदाचिच्चटुलल
लतरुणपद्मरणच्चंक्रमणचुंबनाक्रमणभरभज्यमानमंजरीजालगलदमंदमकरंदबिंदुकर्दमितेषु
विविधविहंगविहारविदलितदलदंतुरांतरालेषु ॥ स्मरयधुंगधिंगधबाहवालीषु ॥ वरदायाः सु
पुण्यपुलिनपालिपालपल्लवेषु ॥ रममाणयोः परिणतेरवारणारुणकपोलकांतिरुद्भिलद
हपिंडयना कूलतरलितकरकिसलयाबालकमेकमुद्दिश्य लग्नमपरमपि स्पष्टप्रतिष्ठितमुहूर्तं ती
कोपि कुपितकुटुंबिनीदृष्टिपथमवातरत् ॥ तां चावलोक्य चेतस्यास्पदमकरोत् योरनपसर्पी विष
मविषादवेदनाव्यतिकरः ॥ करत्रैयैधाराविकर्तनदुःसहदुःखदूनमनसो वैरस्यमभजन्नृपतिरा
ज्येजनेनी विलेच ॥ किमन्येनाधिपसेनापसश्शन्येन सर्वथा ॥ सकलसुरासुरकिरीटकोटिकोणम
णिमरीचिचंचरीकचक्रचुंबितचरणांबुजं अंबिकाप्रियं प्रतियथावदीश्वरमिसन्योन्यमालो
चयांचक्रतुः ॥ अथ विपुलविपद्विलंघनश्रमप्रशमनार्थमरुणेन वारुणीप्रतियानार्थमिवावतार्यमा
णेषु रविरथतुरंगमेषु ॥ अपरासक्ते दिवसभर्तरि शोकभरादिव तमःपटलेनाछद्यमानामाश्वासयितु
मिव पूर्वदिशामभिधावमाना सुपादपच्छायासु ॥ हारीतहरितहरिहारिणरुणारुणेरएणा तराच्चदम

मपर्वर्तमानेषु गोमंडलेषु ॥ अस्ताचलवनदेवतारचितरक्तचंदनार्घ्यसलिलप्लवप्लाव्यमानइव
लोहितायसि पश्चिमाशामुखे ॥ वारविलासिनीभिः कपोलमंडलीमंडनाय क्रियमाणेषु पत्रभंगे
षु ॥ अयेनेव पादयोः प्रारब्धे संकोचकर्मणि ॥ विघटिष्यमाणचक्रवाककामिनीकरुणकूजितव्या
जेन दिवसगुरुरस्तगमनं निवारयंतीभिरिव विरहविधुराभिः कमलिनीभिर्विधीयमानेषु प्रा
र्थनाप्रणामांजलिपुटेष्विव कमलमुकुलेषु ॥ क्रमेण पश्चिमांभोधितरंगोच्छलतरुणताम्रतामर
सानुचारिकेसरायमाणरश्मिमंजरीजालजटिलमवलोकयन्नरुणिमंडलमतिसंभ्रमभ्रमद्भ्र
मरनिकुरंबइव प्रधावमाने दूरं तिमिरपटले ॥ रक्तागुरुपंकपत्रभंगभस्यमाणेष्विव दिगंगना
मुखेषु कोकिलाकलापेराक्रम्यमाणेष्विव वनांतरेषु ॥ विकचकुवलयबहुलमेचकरुचिनिच
यश्यामलीक्रियमाणेष्विव सलिलाशयेषु ॥ तापिच्छच्छायच्छायमानेष्विव वननिवस्तिषु ॥ नृत्य
त्कलापिकुलकलापकालीक्रियमाणेष्विव क्रीडाशिखरशिलातलेषु ॥ कज्जलालेख्यचित्रचर्च्य
मानास्विव भवनभित्तिषु ॥ विरहिणीनिःश्वासधूमलश्यामलीक्रियमाणेष्विव पांथावसथे
षु ॥ कस्तूरिकासलिलसिच्यमानास्विव कामुकविलासवासवेश्मवेदीषु ॥ महांधसिंधुरनि
रुध्यमाणेष्विव स्वरूपभवनांगणेषु ॥ कलितकाचकंचुकामिवगगनलक्ष्मी ॥ मदनारनि

कुरविंदुसदृशिद्रविटविदानसंपुलिंगेषु विवरिंगत्सुपोतिरिंगलेषु॥ काचनीषु त्तिमिरक
रिकुंभभेदभल्लीषु वनितिरिलासु प्रदीप्यमानासु प्रदीपकलिकासु॥ प्लवमानपांडुपुंडरी
ककल्माषितकालिंदीपरिस्पंदसुंदरे मृदुलमथनक्षणक्षुब्धक्षीररसबिंदुस्तबकितनारा
यणवक्षःस्थलरुचकांविदपि श्रियं कं यालितारा विराजिते वियति॥ विटं कालमनुस्मरंती
षु वेत्रयासु वेश्मयाएवलपंक्तिषु॥ भ्रमरसंगतासु कुलटासु कुमुदिनीषु च॥ नदीपालिवि
रहितेषु चत्वरेषु चक्रवाकमिथुनेषु च॥ आतेभरदूवलयकायकालकांतिकांसिनि निशा
वतारे॥ तरुणतमालकाननमिव पांजनेरिगुहागर्भमिवेंद्रनीलमणिमहामंदिरोदरमिव विशा
लिसकलजीवलोके॥ सकललोकेश्वरः श्रियेप्रियंगुमंजरीप्रसादयप्रपन्नप्रियकारिणं अ
भंगानंगदर्पहरं हरं॥ अहं तत्तदाराधनावधानमनुविधास्यामीति अभिधायययथावासमया
सीत्॥ ततश्च॥ अ [illegible] उलप्रभावोथप्रदोषेणांधकारिणा॥ तस्याभिलेखितः॥ रांभरूदया
मचचंद्रमाः॥ विभ्रतेहारिणीं छायांच द्रायच त्रिवायच॥ नभोगरूचसेलसेनमस्का
रंचकार सानिसमुद्रहतेलुभ्यमंतः॥ सारंगरंजितं॥ भगवतिपांडुरंगोवाहसोमस्वामिन्न
मोनमः॥ एवं च नातिविरालक्षुभ्यत्क्षीरसमुद्रसांद्रसलिलोल्लोलैरिव प्लावयन्॥

लोकं लोचन लोभनः स्मरसुहृद्‌ दञ्जालः सचंद्रोदयः ॥ यस्मिन्सस्मरवैरदारुण
रणंघारे भिलोभ्राम्यतः क्रुद्धो नूककंदं वस्यपुरतः का कोपि हसायते ॥ अपिच ॥
चोलच्चंदनचारुचंद्रनूर चिभिर्विस्तारिणीभिर्बलाज्ज्ञातेयजगलीलथा कथम
पिश्वेतायमानद्युतिः ॥ उन्निद्रोदिनशोकयाचलरुतः का कोवरः कः प्रियामन्वि
ष्यन् पुरतः स्थितामपि यथान्वक्रभ्रमं भ्राम्यति ॥ अपिच ॥ मुग्धा दुग्धधिया गवां
विदधते कुंभान् धोवल्लवाः कर्णे कैरवशंकया कुवयंले कुर्वंति कांता अपि ॥ क
र्कंधूफलमुच्चिनोति शबरी मुक्ताफलाकांक्षया सांद्रा चंद्रमसो नस्यु कुरु ते चि
त्रमं चंद्रिका ॥ यत्र च ॥ मुक्तादाममनोरथेन वनिताग्ट ण्हति वालायने गोष्ठे गो
पवृधर्द्दधाति मथितुं कुंभो गलानू वाछति ॥ उच्चिन्वंति च मालतीषु कुसुमश्रद्धा
लवो मालिकाः शुभ्रान्विभ्रमकारिणः शशिकरान् पश्यन्न को मुह्यति ॥ अपिच ॥
किं कर्पूरकरणाः श्रवंति वियतः किं वामनोनंदिनो मंदाश्चंदनबिंदवः किमु
सुधानिस्यंदधारा इमाः ॥ इत्थं भ्रांतिमनीजनस्य जनयं संगेलगंतः परागं दाः

॥२७॥

कुंदविकाशि कुसुमस्तबकसुंदरास्यमयः॥ उल्लसज्जनिमुद्रिंदोः सिंदुवारस्तगाभं किर
णि किरणजालमपङ्क्वेदिमुरवेषु॥ हरचरणसरोजद्वंद्वमाराधयंती शुचिकुरावायनी
येसाथनिद्रां जगाम॥ इति श्रीत्रिविक्रमभट्टविरचितायां दमयंतीकथायां द्वितीय उ
च्छ्वासः॥ श्रीगुरुचरणारविंदार्पणमस्तु॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ
शके १७ ७८ वर्षे परिधावीनामसंवत्सरे दक्षिणायने वर्षर्तौ अधिकभाद्रे शुक्लपक्षे दश
म्यां बुधे अयं नलचंपूग्रंथः समाप्तिमगमत्॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं॥ ह
स्ताक्षरं रामभट्टस्यास्ति॥

[OrderDescription]
,CREATED=19.10.20 14:09
,TRANSFERRED=2020/10/19 at 14:16:48
,PAGES=53
,TYPE=STD
,NAME=S0004167
,Book Name=M-1478-NALCHAMPU
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF

FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF

FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,